

رسانه‌های گروهی آفریقا:

وقتی رادیو نباشد، هیچ چیز نخواهد بود.

رادیو، یعنی پرمخاطب‌ترین رسانه در آفریقا، فقط در سرزمینی دموکراتیک می‌تواند توسعه یابد، این امر نمایانگر علت اختلاف فاحش تعداد ایستگاه‌های رادیویی در غرب و مرکز قاره است.

ایوم نگانگویه

روزنامه‌نگار کامرونی

خبرنگاری برای رادیو Ndeke Luka، در جمهوری آفریقای مرکزی.

چاد فقط شش ایستگاه رادیویی خصوصی دارد، حال آنکه مالی به داشتن صد ایستگاه افتخار می‌کند... چه چیز این نابرابری بی‌اندازه را توضیح می‌دهد؟ این دو کشور در چندین مورد به هم شباهت دارند. مساحت یکسانی (کمی بیش از ۱/۲۰۰/۰۰۰ کیلومتر مربع) و عدم دسترسی به دریا. هر دو مستعمره فرانسه بودند و بعد از دستیابی به استقلال در ۱۹۶۰ سال‌های زیادی دیکتاتوری نظامی بر آنها حاکم بوده است. سال گذشته آنها با درآمد سرانه ۲۶۱ دلار برای مالی و ۲۴۰ دلار برای چاد در زمره فقیرترین کشورهای دنیا، جای گرفتند. گیلرب مائوند دودجی مدیر FM Liberté دومین ایستگاه رادیویی مستقل چاد که سال گذشته راه‌اندازی شده است، می‌گوید: «جوسپاس نامساعد و عوامل فرهنگی-اجتماعی روند توسعه رادیوهای کثرت‌گرا را کند می‌کنند. اشخاصی که در اینجا حکومت می‌کنند هنوز ارزش‌هایی مانند کار گروهی، آزادی، بردباری و دموکراسی را درک نکرده‌اند. این امر مانع ابتکار عمل است.»

شرایط سیاسی یک کشور بر امواج رادیویی تأثیر می‌گذارد. مالی با برگزاری انتخابات آزاد در ۱۹۹۲ و نیز تأسیس نهادهای دموکراتیک که عملکردی عقلایی دارند، اولین ایستگاه رادیویی خود را در ماه مارس سال ۱۹۹۱ راه‌اندازی کرد. رادیو باماکان راه را برای تعداد زیادی ایستگاه رادیویی دیگر شامل رادیو Liberté، رادیو kavira و kl'ÀduFM هموار ساخت.

در اوایل سال ۱۹۹۳ چاد یک «کنفرانس ملی» ترتیب داد که هدف کلی آن یک مشاوره سیاسی گسترده بود. اما این کنفرانس فقط قدرت اوریس دبابی، رئیس جمهور را تقویت کرد که با حمایت ارتش زمام امور را به دست گرفته بود. در نتیجه، حتی توسعه ایستگاه‌های مذهبی نیز دشوار شد. اولین ایستگاه کاتولیکی با نام صدای روستاییان در ۱۹۹۶ پخش برنامه‌هایش را شروع کرد. ایستگاه غیرمذهبی Dja FM تنها سه سال بعد تأسیس شد. ایستگاه‌های دیگر شامل Radio Brakos FM Liberté و

ایستگاه رادیویی خصوصی را که قبل از جنگ اوت سال ۱۹۹۸ وجود داشتند توقیف کردند. دستگاه فرستنده رادیو مونگانو در اکتبر ۲۰۰۰ به بهانه اینکه نیاز به تعمیر دارد به اوگاندا برده شد و تا امروز بازگردانده نشده است. وقتی شورشیان نتوانند محتوای برنامه‌ها را کنترل کنند، به سادگی تجهیزات را با خود می‌برند. شیوه‌های دولت نیز به همین اندازه زیانبار است. در سپتامبر ۲۰۰۰ شبکه رادیو تلویزیونی RIKM ملی شد و سه شبکه تلویزیونی خصوصی نیز تعطیل شدند. تنها ایستگاه‌های رادیویی مذهبی تا زمانی که از سیاست فاصله می‌گرفتند، حق پخش برنامه را داشتند.

کشورهایی که جنگ در آنها جریان ندارد مانند گینه استوایی، گابن و کامرون در نیل به کثرت‌گرایی با موانعی غالباً نهادینه روبرو هستند. از ۱۹۹۰ هرگاه قانونی در مورد آزادی پخش برنامه به تصویب می‌رسید دولت کامرون برای جلوگیری از ظهور رادیوهای خصوصی، انواع ترفندها را به کار می‌بست. تنها ایستگاه‌های روستایی و عمومی که توسط یونسکو یا آژانس بین دولتی فرانکوفون راه‌اندازی شده بودند مستثنا بودند.

به‌عنوان مثال، صدای رادیو بین‌المللی فرانسه (RFI)، که در سراسر آفریقا برنامه پخش می‌کند، تا

رادیویی جدید «ستاره صبح» بعداً شروع به کار کردند و ایستگاه رادیویی هفتگی خصوصی به نام مشاهده‌گر نیز در حال راه‌اندازی است.

رادیوها قربانیان بی‌ثباتی مزمن

به‌طور کلی چاد نمادی از آفریقای مرکزی است که به‌نظر رسید با تأسیس رادیوی آفریقا، شماره ۱ یعنی اولین و تنها ایستگاه رادیویی فرانسه زبان آفریقای در گابن در سال ۱۹۸۰ از همسایگان غربی خود پیشی گرفته باشد. اما در اوایل دهه ۹۰ با روی آوردن کشورهای آفریقای به دموکراسی، آفریقای غربی شاهد ظهور ناگهانی ایستگاه‌های رادیویی مستقل بود: تعداد آنها به بیش از چهارصد ایستگاه افزایش یافت. با این همه سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در رسانه‌های جمعی در آفریقای مرکزی بسیار اندک است. بی‌ثباتی مزمن، منطقه را ده سال عقب برده است. بیشتر کشورها از جمله جمهوری آفریقای مرکزی، جمهوری کنگو، رواندا، بروندي و جمهوری دموکراتیک کنگو (DRC)، اگر نخواهیم واژه جنگ بی‌امان را به کار ببریم، درگیر نبردهای مسلحانه‌اند. به‌عنوان مثال، در بخش شرقی جمهوری دموکراتیک کنگو (DRC) نیروهای شورشی تعداد معدودی

ماه فوریه امسال در یائونده روی موج FM دریافت نمی‌شد. هیوزد سالورد مدیر روابط بین‌الملل این شبکه می‌گوید: «از سال ۱۹۹۲ در چهارچوب قرارداد همکاری برای قرار دادن RFI در ساختار فنی ایستگاه رادیویی ملی، با کامرون تماس برقرار کردیم اما تا صدور حکم در سوم آوریل ۲۰۰۰ که نه تنها RFI بلکه شامل Africa N°1، BBC و دیگر ایستگاه‌های رادیویی خصوصی محلی نیز می‌شد، نتوانستیم قرارداد را قطعی کنیم.

امضای قرارداد ده سال طول کشید اما موانع همچنان باقی مانده‌اند. مقامات رسمی قید و بندهای اداری را افزایش داده و مهلت‌های کوتاه (چهار ماه) مدتی تعیین کردند و برای صدور مجوز فعالیت در کشوری که میانگین حقوق ماهانه یک کارمند دولت ۱۲۰ دلار است، مبلغ گزاف ۱۵،۴۰۰ دلار را درخواست کرده‌اند. اکثر طرح‌های پیشنهادی به این دلیل رها شدند و یکی از ایستگاه‌هایی که تا آن زمان به صورت آزمایشی فعالیت می‌کرد یعنی رادیو خورشید، مجبور به توقف پخش برنامه در ماه ژوئن سال ۲۰۰۰ شد.

هنر براندازی بوروکراتیک

رادیو به عنوان یک رسانه آزاد که بعضاً به دلیل پخش برنامه به زبان‌های محلی و همچنین به دلیل درصد بالای میزان بی‌سوادی نسبت به مطبوعات مخاطبان وسیع‌تری دارد، سوءظن و عناد رهبران سیاسی را برمی‌انگیزد. تمایل به انحصار دولتی در پخش برنامه به منظور ممانعت از فعالیت یک رسانه مستقل غالباً مؤثر و نزدیکی به احزاب مخالف ناشی از همین مسئله است.

امواج رادیویی برای سیاست‌مدارانی که برای نظارت و کنترل بر آنها به هر وسیله‌ای متوسل می‌شوند اهمیت راهبردی دارند. به عنوان مثال، بیست و دوم فوریه ۱۹۹۴ تانک‌های ارتش گابن تجهیزات رادیو آزادی را نابود کردند. بعداً دولت ادعا کرد که علت این کار استفاده حزب مخالف از ایستگاه رادیویی یک تریبون تبلیغاتی بوده است. بانگو، رئیس جمهور گابن در کتابی که اخیراً به نام «سیاه مثل سفید» منتشر کرده است می‌نویسد: «رادیو آزادی رادیویی شیطان بود... ارتش و نیروهای امنیتی... تجهیزات آن را نابود کردند. از آن زمان به بعد به روش اصلی دموکراسی بازگشته‌ایم.» نظریه‌های بانگو نشان‌دهنده شیطان‌زدایی رادیویی آزادی در آفریقای مرکزی است. روح رادیو و تلویزیون (RILM) رواندا که نقش کلیدی در بسیج عاملان قتل عام سال ۱۹۹۴ داشت، هنوز در منطقه وجود دارد. امروز رهبران سیاسی رغبتی به

پذیرش آزادی در پخش برنامه‌های رادیویی در کشورهای خود ندارند. آنها فراموش کرده‌اند که در بدو امر RTLTM به نیروهای کیگالی بسیار نزدیک بود. در نتیجه به محض اینکه رادیویی از دولت فاصله بگیرد، به تحریک شورش یا دشمنی قبیله‌ای متهم می‌شود. گینه اکوادور برای جلوگیری از این خطر اقدامات شدیدی اتخاذ کرده است. حتی یک ایستگاه رادیویی خصوصی نیز در خاک این کشور اجازه کار ندارد!

در کنار عوامل سیاسی، ضعف جامعه مدنی آشکارا به گند کردن روند رشد رادیوهای مستقل در آفریقای مرکزی کمک کرده است. نهادهای مدنی و سازمان‌های غیردولتی به اندازه کافی در مباحثات سیاسی ملی شرکت ندارند. این مسئله بی‌تفاوتی

به محض آنکه ایستگاه

رادیویی از دولت فاصله گیرد،

متمم به تحریک شورش

یا دشمنی قبیله‌ای می‌شود.

داوطلبان اعطای کمک به ایجاد دستگاه‌های رادیویی به خصوص از طریق آموزش کارکنان و تأمین تجهیزات را در پی دارد. بگوتو اولاتار مدیر معروف‌ترین روزنامه چاد N'Djamena Bihebdo می‌گوید: «سال گذشته امکان ایجاد یک شبکه رادیویی را پیدا کردم اما نمی‌توانم تجهیزات لازم را خریداری کنم. مشکلات اقتصادی نیز مانع پا گرفتن رادیوهای خصوصی در آفریقای مرکزی می‌شوند. شبکه‌های دولتی بخش عمده درآمد تبلیغات را دریافت می‌کنند

که در واقع تنها منبع درآمد رادیویی خصوصی است زیرا نمی‌تواند متکی به حق اشتراک شنوندگان خود باشد. صاحبان برای مصونیت خود از تبلیغ کالاهاشان از ایستگاه‌های رادیویی معروف به مخالفت با دولت پرهیز می‌کنند. برای مثال رادیو خورشید گابن که از خاکسترهای رادیو آزادی سر بر آورده، در طول چهار سال پنج بار به حال تعلیق درآمده است. در کنفرانس رسانه‌های کثرت‌گرا در ۱۹۹۹ در یوانده، ویرجنوس نماینده یک ایستگاه رادیویی به بی‌توجهی شرکت‌ها به سرمایه‌گذاری در امواج اشاره کرده و می‌گوید: «به اندازه کافی برای دولت مرکزی که روابط بسیار نزدیک با دنیای تجاری دارد، چاپلوسی کرده‌ایم.»

تهاجم الکترونیکی برای انحصارگرایی

برای خوشبینی نسبت به آینده رادیو در آفریقا دلایلی وجود دارد. در پرتو فن‌آوری‌های جدید تجهیزات سبک‌تر، کوچک‌تر و ارزان‌تری تولید خواهند شد. دسترسی مستقیم به اطلاعات از طریق اینترنت احتمالاً مقامات رسمی را وادار به سخت‌گیری کمتری می‌کند و احتمالاً با جریان آهسته اما پیوسته شبکه‌های رادیویی خارجی مانند BBC، RFI و صدای آمریکا شاهد تغییراتی در نگرش‌ها خواهیم بود که می‌تواند کاهش سخت‌گیری‌های سیاسی را در پی داشته باشد.

ایستگاه‌های رادیویی محلی که توسط سازمان‌های بین‌المللی و غیردولتی مانند رادیوی جمهوری آفریقای مرکزی N. Luka (وارث رادیوی سازمان ملل در بانگوئی) تأسیس شده‌اند یا رادیوی RSF-Bonesah بوروندی (که توسط هواداران رادیو Umwizerc تأسیس شده و اقدام ابتکاری انجمن فعالیت‌های بشردوستانه محسوب می‌شود، نیز به روند کار کمک می‌کنند. گروه‌های

در آفریقای مرکزی، رادیوی مستقل ده سال از پخش غربی فاره عقب‌تر است.

ساحل عاج و توگو: راه خود را یافته‌اند

باشد. تعجبی نیست که با اجرای چنین قوانینی روند رشد رادیوهای خصوصی بسیار بسیار کند باشد.

در توگو قوانین مربوط به آزادی پخش برنامه در سی‌ام نوامبر ۱۹۹۰ تصویب شد، اما هیئت نظارت حتی یک مجوز نیز اعطا نکرده است و به این ترتیب ایستگاه‌های رادیویی خصوصی موجود به‌طور غیرقانونی برنامه پخش می‌کنند. اقدامات ابتکاری نظیر تأسیس کانالهای اف‌ام در اوت ۱۹۹۷ و راه‌اندازی Nama FM در بازار بزرگ لومه در اوت ۱۹۹۹، بدون ورود به عرصه اطلاع‌رسانی سیاسی، رو به گسترش هستند. دولت توگو به‌خاطر وجود ابهامات قانونی ضمن ایجاد شرایط سخت برای ایستگاه‌های خصوصی به چیزی که آن را کثرت‌گرایی رادیویی می‌نامند، می‌بایست می‌کند. و این علی‌رغم نارضایتی سازمان رادیو تلویزیون مستقل توگو است که برای روشن شدن وضعیت ایستگاه‌های رادیویی خصوصی در لومه مبارزه می‌کند. ■

برخلاف کشورهای همسایه در آفریقای غربی، ساحل عاج و توگو جهت‌گیری کشورهای آفریقای مرکزی را دنبال می‌کنند: گذری ناهموار به دموکراسی، یک جو اجتماعی مسموم و نداشتن اراده سیاسی برای آزاد کردن پخش برنامه یا اجرای قوانین موجود.

در ۱۹۹۳، ساحل عاج امواج اف‌ام را فقط به پنج ایستگاه رادیویی اختصاص داد که از این پنج ایستگاه، چهار ایستگاه مربوط به رادیوهای خارجی (RFI، BBC، افریقا، شماره ۱ و Nostalgie) و ۱ ایستگاه مربوط به رادیویی دولتی بود. از آن زمان به بعد، فقط ایستگاه‌های رادیویی اسقفی (مذهبی) اجازه پخش برنامه را داشت. مجوزها از ۱۹۹۸ (۵۲ مجوز در آخرین شمارش) و تحت شرایطی بسیار سخت داده شدند.

آنها فقط مجاز به پخش برنامه تا شعاع ده کیلومتری‌اند و اجازه پخش برنامه‌های سیاسی را ندارند. تبلیغات فقط باید مربوط به شرکت‌های محلی

رادیوی RÀveilFM کینشازا (از ۱۹ تا ۲۲ مارس) گاهی مثبت محسوب می‌شود. در این جشنواره کارشناسان متعددی از آفریقای مرکزی گرد هم جمع شده و زمینه تشکیل سازمانی منطقه‌ای را برای دفاع از حقوق رادیوهای خصوصی فراهم کرده‌اند. ■

خود را به گونه‌ای ترتیب داد که با این شبکه جدیدالتأسیس رقابت کند و آن را تحت‌الشعاع قرار دهد.

چرا ایستگاه‌های رادیویی خصوصی چنین کاری نمی‌کنند؟ با وجود شبکه‌ای از گروه‌ها و نهادهای غیردولتی در منطقه که برای ایجاد رادیویی مستقل تلاش می‌کنند، می‌توان امیدوار بود که آفریقای مرکزی هم بتواند به همسایگان غربی خود برسد.

جشنواره امواج آزاد سال ۲۰۰۱، ابتکار عمل

جهانی مانند مؤسسه پانوس، گروه تحقیقات و تبادل تکنولوژی (Gret)، بنیاد هیروندل که سهم به‌سزایی در رادیوهای کثرت‌گرا در آفریقای غربی داشته‌اند فعالیت‌های خود را در آفریقای مرکزی متمرکز کرده‌اند.

چشم‌اندازهای دیداری-شنیداری در بیشتر کشورها در حال تغییر است. مثال بارز آن کامرون است. شبکه تلویزیون سراسری این کشور تنها دو ماه پس از تأسیس شبکه تلویزیونی خصوصی TVMAX در اوت ۲۰۰۰ برنامه‌های

- Intergovernmental Francophone Agency, 13, quai André-Citroën 75015 Paris, France
Web: <http://agence.francophonie.org>
- Panos Institute
9 White Lion St, London N1 9PD, UK
Web: <http://www.panos.org.uk>
- GRET - Research and Technology Exchange Group
211-213, rue La Fayette, 75010 Paris, France
Web: <http://www.gret.org>
- Hironnelle Foundation
3, rue Traversière, 1018 Lausanne, Switzerland
Web: <http://www.hironnelle.org/>
- Search for Common Ground
1601 Connecticut Ave. N.W. Suite 200
Washington, DC 20009, USA
Web: <http://www.sfcg.org>

رادیوی Ndeke Luka: بحث پیرامون رسالت رادیو